

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΤΙΝΑ ΕΚ ΤΗΣ ΕΚΛΟΓΗΣ ΤΩΝ ΙΣΑΥΡΩΝ

Α'

Πλήν τῶν ὑπὸ τοῦ Σ. Βάση¹ ἐπενεχθεισῶν διορθώσεων εἰς τὸ κείμενον τῆς Ἑκλογῆς, προτείνω καὶ τὰς ἑξῆς:

1) Π. 10 καὶ 11. Τὸ «προτέρων γάμων» διορθωτέον εἰς «προτέρου γάμου». Ἡ Ἑκλογή πραγματεύεται μόνον περὶ δευτέρου γάμου. Τὴν σιωπὴν τῆς περὶ τρίτου γάμου ἢ Νεαρά 28 τῆς Εἰρήνης (797-802) ἐρμηνεύει ὡς σημαίνουσαν ἀπαγόρευσιν τούτου: «ἕως γὰρ δευτέρου γάμου συνοικεσίου μνήμην πεποιήνται καὶ περαιτέρω οὐδαμῶς ὡς παρανόμου καὶ κτηνώδους». Ἡ τοιαύτη ἐρμηνεία, γενομένη μόλις 75 ἔτη περίπου μετὰ τὴν ἔκδοσιν τῆς Ἑκλογῆς, εἶνε πιθανωτάτη². Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἢ ἐν Π. 10-11 τῆς Ἑκλογῆς φράσις «προτέρων γάμων» ἀνατρέπει τὴν ἄνω ἐρμηνείαν τῆς Εἰρήνης, θὰ ἔπρεπε δ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὸν ἐν Π. 10 ὄρον «δευτερογαμία» νὰ ἐκλάβωμεν οὐχὶ κυριολεκτικῶς, ἀλλ' ὡς σημαίνοντα ὅτι καὶ ὁ γερμανικὸς ὄρος *Wiederverheiratung*. Πιθανώτερον ὅμως εἶνε, ὅτι ἐν Π. 10 καὶ 11 πρόκειται περὶ κακῆς ἀναγνώσεως, διότι ἐκ τῆς ἐπικεφαλίδος τοῦ Π^ο τίτλου τῆς Ἑκλογῆς («... πρώτου καὶ δευτέρου») ἢ λέξις δευτερογαμία φαίνεται μᾶλλον χρησιμοποιοιμένη κυριολεκτικῶς, ὁπότε μόνον διὰ τῆς προτεινομένης διορθώσεως εὐδοοῦται ἡ ἔννοια. Σημειωτέον ὅτι τὸ χειρ. Bodl. 264 τῆς Ὁξφόρδης, ἐν τέλει τοῦ Π^ο τίτλου τῆς Ἑκλογῆς προσθέτει: «περὶ τριτογαμούντων ἐκ τοῦ ἁγίου βασιλείου. τριτογαμίας νόμος οὐκ ἔστιν...». Πρόκειται περὶ τοῦ καν. 50 τοῦ Μ. Βασιλείου.

2) V. 1. Τὸ «ἀνήλικοι» διορθωτέον εἰς «ἀνηβοι», ὡς ἄλλως τε ἔχει τὸ ἀντίστοιχον χωρίον (V. 1) τῆς *ecloga privata aucta*, διότι ὁ προσδιορισμὸς αὐτόθι τῆς ἡλικίας (15 - 13 ἐτῶν) ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὰ ὑπὸ τῆς Ἑκλογῆς (Π. 1) τιθέμενα ὅρια τῆς ἡβης, ἐν ᾧ ἡ ἐνηλικίτης («τῶν ἐντελῶν χρόνων ὦν») ἄρχεται ἀπὸ τοῦ 25^ο ἔτους τῆς ἡλικίας (XV. 2, 3).

3) V. 7. Ὁ κληρονόμος, ὁ μὴ ἐκπληρῶν ἐντὸς ἔτους τὴν βούλησιν τοῦ διαθέτου, περιορίζεται εἰς τὴν νόμιμον μοῖραν, ἐὰν εἶνε τέκνον ἢ ἔγγονος τοῦ

¹ Ἐν Βυζαντίδι 1 (1909) 336 ἐπ.

² Πρβλ. Zachariae, *Geschichte*³, 82, Siciliano-Villanueva, *dir. biz.* (1906) 45 καὶ Γ. Μαριδάκη, *Τὸ ἀστ. δίκαιον ἐν ταῖς Νεαραῖς* (Ἀθ. 1922), 63.

διαθέτου, ἐκπίπτει δὲ καθόλου τῆς κληρονομίας, ἐὰν εἶνε ἕτερος συγγενῆς, ὑπὲρ τῶν συγκληρονόμων ἢ τῶν κληροδόχων ἢ ὑπὲρ ἑτέρων συγγενῶν. Τὸ τελευταῖον τοῦτο σημεῖον τῆς διατάξεως εἶνε ἀσαφές· διότι ἢ ὑπὲρ «τῶν ἑτέρων συγγενῶν» ἔκπτωσις σημαίνει προφανῶς, ὅτι ἐπέρχεται ἢ ἔξ ἀδιαθέτου διαδοχῆ, τοῦτο δὲ καθ' ἣν περίπτωσιν δὲν ὑπάρχουσι συγκληρονόμοι ἢ κληροδοχοί. Ἐφ' ὅσον ὁμως, ἀφ' ἑνός, μὴ ὑπαρχόντων συγκληρονόμων, ἡ κληρονομία περιέρχεται εἰς τοὺς κληροδόχους, ἀφ' ἑτέρου δ' ἐν τῇ προκειμένη περιπτώσει πάντως θὰ ὑπάρχη κληροδόχος (διότι ἄλλως δὲν δύναται νὰ νοηθῆ μὴ πλήρως τῆς βουλήσεως τοῦ διαθέτου), εἰς τίνα περίπτωσιν ἡ κληρονομία περιέρχεται εἰς τοὺς «ἑτέρους συγγενεῖς»; Ὅθεν φρονῶ ὅτι τὸ «ἢ καὶ ἑτέρους συγγενεῖς» εἶνε διαγραπτέον.

4) V. 8. «καὶ ἐν ὁδῷ περιπατῶν». Τὸ παρισινὸν χειρ. gr. 1720 (περιέχον τὴν ecl. ad proch. mutata) ἔχει «ἦ». Τὰ πλεῖστα τῶν χειρογράφων ἀντὶ «ἦ» ἔχουσι «καί». Αἱ ἐκδόσεις Leunclavius καὶ Μομφερράτου ἔχουσιν «ἦ καί». Ἐκ τῆς κατωτέρω φράσεως: «ἐπ' ἀμφοτέροις δὲ αὐτῶν» οὐδεμία μένει ἀμφιβολία ὅτι πρόκειται περὶ δύο διαφόρων περιπτώσεων, συνεπῶς ὀρθότερον τὸ διαζευκτικὸν «ἦ», τοῦ συνδετικοῦ «καί».

5) IX. 2. Ἡ φράσις «ὡς ἀτελοῦς ὄντος τοῦ συναλλάγματος» σημαίνει προφανῶς: «δεδομένου, ὅτι ἡ σύμβασις δὲν δύναται νὰ παραγάγῃ τὰ ἔννομα αὐτῆς ἀποτελέσματα (ἐφ' ὅσον ἑκάτερος τῶν συμβαλλομένων δύναται ν' ἀποστῆ ταύτης)¹». Συνεπῶς ἡ γνώμη τοῦ Σ. Βάση², ὅτι ἡ ἔννοια τῆς φράσεως εἶνε: «ἐὰν τὸ συνάλλαγμα δὲν ἐκτελεσθῆ» ἐλέγχεται ἐσφαλμένη ἢ μετοχῆ ὄντος εἶνε αἰτιολογικὴ καὶ οὐχὶ ὑποθετικὴ. Εἰς τὸ αὐτὸ σφάλμα ὑπέπεσε καὶ ὁ Spulber³ ἐν τῇ μεταφράσει του.

6) XIV. 1. Τὸ «εὐπορίαν» διορθωτέον εἰς «ἐμπορίαν», ὡς ἔχουσιν ἄλλως τέτινα τῶν χειρογράφων: ἐφ' ὅσον ἡ Ἐκλογὴ ἐπιτρέπει κατ' ἀρχὴν⁴ τὴν μαρτυρίαν τοῦ δούλου (XIV. 3), θὰ ἦτο ἀνακόλουθον ν' ἀποκλείη τοὺς ἀπόρους. Βεβαίως ἡ διάκρισις μεταξὺ πλουσίων καὶ πενήτων ἐξακολουθεῖ ὑφισταμένη ἐν τῇ Ἐκλογῇ, ἀλλ' οὐχὶ μετὰ τῆς αὐτῆς ἐντάσεως μεθ' ἧς πρὸ καὶ μετ' αὐτὴν ὑφίστατο⁵.

B'

Ὁ Μανουὴλ Μαλαξὸς περιέλαβεν ἐν τῷ νομοκάνονι αὐτοῦ διατάξεις ἐκ τῆς Ἐκλογῆς; Καταφατικῶς ἀπήντησε κατ' ἀρχὰς ὁ Zachariae⁶, παρασυρθεὶς

¹ Οὕτως ἐρμηνεύει καὶ ὁ Δ. Παπούλιας, Περὶ ἀρραβῶνος σ. 104.

² Ἐνθ' ἀνωτ. 337.

³ L' Eclogue des Isauriens (Cernautzi, 1929) 42.

⁴ Πλὴν, ἐὰν πρόκειται νὰ μαρτυρήσῃ ὑπὲρ ἢ κατὰ τοῦ κυρίου του.

⁵ Πρβλ. Monnier, Les nouvelles de Leon le Sage (Bordeaux, 1923) 68 ἐπ.

⁶ Ὁ πρόχ. νόμος (Heidelb. 1837) XLIII σημ. 123, Delineatio (Heidelb. 1839) 55, Collectio librorum JGR (Lipsiae 1852) 4 σημ. 5. Ἐπίσης ὁ Mortreuil, Histoire du

ἴσως ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Μαλαξὸς, παραθέτων συνήθως τὰς πηγὰς, ἐξ ὧν παρέλαβεν ἐκάστην διάταξιν, διατείνεται ὅτι 26 τούτων εἰσὶ «λέοντος καὶ κωνσταντίνου βασιλέων»¹. ἅπλῃ ὁμως παραβολὴ τῶν διατάξεων τούτων πρὸς τὴν Ἐκλογὴν ἀποδεικνύει, ὅτι ἐξ ἑτέρου, ἀγνώστου, ἰδιωτικοῦ ἐγχειριδίου² ἤντησεν ὁ Μαλαξὸς, οὐχὶ δ' ἐκ τῆς Ἐκλογῆς, ὡς ἀνεγνώρισεν βραδύτερον καὶ ὁ Zachariae³. Ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς β' ἐκδόσεώς του (1562 ἢ 1563) ὁ Μαλαξὸς γράφει, σχετικῶς πρὸς τὰς πηγὰς, μόνον τὰ ἐξῆς: «... ἠβουλήθη... ποιῆσαι ἐκλογὴν ἐκ πάντων... καὶ τινων νεαρῶν βασιλέων...» Ἐν δὲ τῷ καν. ΦΚΓ', γράφων ὁ Μαλαξὸς περὶ τῶν πηγῶν, ἐξ ὧν ἤντησεν, ἀναφέρει μόνον τὰ ἐξῆς: «... ὁμοίως καὶ εἰς τὰς νεαρὰς τῶν βασιλέων ἔχομεν ἐκάστου τὸ ὄνομα τίνος ἐστί»⁴. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω φαίνεται ὅτι ὁ Μαλαξὸς τοὺς περὶ ὧν ὁ λόγος 26 κανόνας ὑπελάμβανεν ὡς περιέχοντας Νεαρὰς βασιλέων. Ἀντιθέτως ὁ Μαλαξὸς, ἐπαναφέρων τὸ ἐξ ἀδιαθέτου κληρονομικὸν δίκαιον τῆς Ἐκλογῆς (ΣΖ. 1), ἠγνῶει προφανῶς τὴν πηγὴν, διότι ἐσφαλμένως διατείνεται, ὅτι τὸν καν. ΣΖ, 1 παρέλαβεν ἐκ τοῦ Ἀρμενοπούλου⁵.

Γ'

Μεταξὺ τῶν χειρογράφων τῶν περιεχόντων τὴν Ἐκλογὴν, ὑπάρχουσι πέντε (Παρισίων gr. 1391 καὶ 1751, Κρυπτοφέρρης V. 60, Βιέννης jur.

droit byz. (Paris 1843-6) 1, 272 σημ. a, ὁ Heimbach, ἐν Enzycl. Ersch - Grube, τόμ. 87 σ. 45 καὶ 52, ὁ Δ. Σγοῦτιας, ἐν Θέμιδι, 7 (1856) 165 σημ. καὶ τελευταῖος ὁ Spulber, ἐνθ' ἄνωτ. 101 καὶ 132. Ἐκ τῶν δύο ἀσχοληθέντων εἰσέτι ἐκτενέστερον περὶ τοῦ νομοκάνονος τούτου, ὁ μὲν Ξ. Σιδερίδης, ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ ἐν Κων/πόλει ἑλλ. φιλ. συλλόγου, 30 (1905 - 7) 182 - 205, οὐδαμῶς ἀσχολεῖται περὶ τῶν πηγῶν, ὁ δὲ Κ. Δυοβουνιώτης (ὁ νομοκάνων τοῦ Μανουὴλ Μαλαξοῦ, Ἀθήναι 1916) ἐλάχιστα γράφει περὶ τῶν πηγῶν (58 ἐπ.) προλογίζων ταῦτα διὰ τῆς φράσεως: «περὶ τῶν πηγῶν... δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ γείνη λόγος μακρὸς» καὶ δὲν ἀσχολεῖται εἰδικῶς ἐπὶ τοῦ ζητήματος.

¹ Αὗται εἰσὶν αἱ ἐξῆς: ΡΜΒ. 3, 4, ΡΜΓ. 2, ΡΞΑ. 1, 3, ΡΟΔ. 1, 3, ΡΖΘ. 4, ΡΖΘ, ΡγΔ. 1, 3, ΡγΕ. 2, ΡγΖ. 3, ΡγΗ. 3, 6, ΡγΘ. 1, ΣΑ. 2, ΣΘ. 1, ΣΙΓ. 2, ΣΙΓ. 9, ΣΙΖ. 7 ΣΙΗ. 1. 4, ΣΚΓ. 1, 6 καὶ ΣΚΓ. 1.

² Μὴ ἔχη σχέσιν ἢ ἀγνώστου πηγῆ τοῦ Μαλαξοῦ πρὸς τοὺς ἐν δυσὶ χειρογράφοις τῆς Μονῆς Γρηγορίου τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ὑπ' ἀριθ. 83 καὶ 86 ἀναφερομένους κανόνας «κωνσταντίνου καὶ λέοντος βασιλέων»; Ἐκ τῆς περιγραφῆς τούτων (Σ. Λάμπρου, Κατάλ. τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθ. τοῦ Ἁγ. Ὁρους ἑλλην. κωδίκων, 1, 54 ἐπ.) οὐδεμίαν δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν πληροφορίαν περὶ τοῦ περιεχομένου τῶν.

³ Die Handbücher d. geistl. Rechts. ἐν Mémoires de l'Académie de St Petersburg, 7η σειρά, τόμ. 28, Ν° 7, σ. 5. Ἐκ τῶν ἄνω χωρίων, μόνον ὁ καν. ΡγΖ. 3 προέχεται ἐκ τῆς Συνόψεως Χ. 1. 1.

⁴ Τὸν καν. ΦΚΓ' ὡς καὶ τὸ προοίμιον ἐδημοσίευσεν ὁ Κ. Δυοβουνιώτης, ἐνθ' ἄνωτ. 20 ἐπ., 60 ἐπ.

⁵ Ὡς παρετήρησεν ὀρθότατα ὁ Zachariae, Geschichte, 145 σημ. 426.

gr. 8, Βατικανού 1168), ἐν οἷς τὸ κείμενον ὑφίσταται ὁμοιομόρφως τὰς ἐξῆς παραλλαγάς: α) ὁ 16^{ος} τίτλος τῆς Ἑκλογῆς παρεντίθεται μεταξὺ τῶν τίτλων 6^{ου} καὶ 7^{ου} αὐτῆς, καὶ β) ὁ 2^{ος} τίτλος τῆς Ἑκλογῆς διαιρεῖται εἰς δύο, ἐξ ὧν ὁ μὲν 2^{ος} περιλαμβάνει τὰ κεφ. 1 - 11, ὁ δὲ 3^{ος} τὰ κεφ. 12 - 13 ὑπὸ νέαν ἐπικεφαλίδα: «περὶ λύσεως τοῦ γάμου καὶ τῶν αἰτιῶν αὐτῆς»¹. Ἡ ἐποχὴ τῆς παραλλαγῆς ταύτης, ἦν ὁ Zachariae ὠνόμασεν *ecloga privata*, εἶνε ἄγνωστος. Ὁ Zachariae κατ' ἀρχάς, ἐκ τῆς σειρᾶς τῶν τίτλων, προσεγγιζούσης πρὸς τὴν τοῦ προχείρου νόμου, ὑπέθεσεν, ὅτι ἡ *eccl. privata* συνετάχθη περὶ τὰ τέλη τοῦ Θ' ἢ καὶ κατὰ τὰς ἀρχάς τοῦ Ι' αἰῶνος². Βραδύτερον³, ἐκ τῆς μὴ ὑπάρξεως ἐν αὐτῇ οὐδενὸς ἴχνους τῆς νομοθεσίας Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος, συνεπέραναν, ὅτι ἡ *eccl. privata* συνετάχθη εἰς ἐποχὴν προγενεστέραν τοῦ αὐτοκράτορος τούτου, ἀφ' οὗ προηγουμένως εἶχε διατυπώσει τὴν ὑπόθεσιν, μὴ ἡ *eccl. privata* εἶνε νέα ἔκδοσις τῶν ἀρχικῶν νομοθετῶν τῆς ἄπεκρουσεν ὅμως ὁ ἴδιος τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, λέγει, θὰ ἔγραφον οὗτοι νέον προοίμιον καὶ θὰ ἐτροποποιοῦν τὸ κείμενον⁴.

Θὰ ἠδύνατό τις, προχωρῶν ἔτι πλεόν, νὰ ὑποστηρίξῃ, ὅτι ἡ *eccl. privata* εἶνε ἡ ἀρχικὴ Ἑκλογὴ καὶ τὰνάπαλιν. Θὰ εἶχε δὲ ὑπὲρ τῆς τοιαύτης γνώμης δύο σοβαρὰ ἐπιχειρήματα: α) ὅτι ἐν τῷ προοίμιῳ τριῶν⁶ ἐκ τῶν πέντε χειρογράφων τῆς *ecloga privata* ἀναγράφονται τὰ ὀνόματα τῶν συντακτῶν τῆς Ἑκλογῆς (Νικήτα, Μαρίνου καὶ Νόννου), παραλειπόμενα ἐν τοῖς σωζομένοις χειρογράφοις τῆς ἀρχικῆς Ἑκλογῆς καὶ β) ὅτι οἱ συντάκται τριῶν ἰδιωτικῶν παραλλαγῶν τῆς Ἑκλογῆς ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ἰταλίᾳ (*ecloga privata aucta*, *ecloga ad prochiron mutata* καὶ τῆς Ἐπιτομῆς τοῦ νοταρίου Ἰωάννου) ὡς ἐπίσης τῆς Ἐπιτομῆς τῆς Κύπρου καὶ τῆς *Hexabiblos aucta*, ἐπὶ τῆς *ecloga privata* καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῆς ἀρχικῆς Ἑκλογῆς εἰργάσθησαν, (ὡς προκύπτει ἐκ τῆς σειρᾶς τῶν τίτλων ἐν αὐταῖς). Ἄλλ' ἡ ὑπόθεσις αὕτη πίπτει ἀφ' ἑαυτῆς, οὐ μόνον, διότι ὁ ἀριθμὸς τῶν σωθέντων χειρογράφων τῆς ἀρχικῆς Ἑκλογῆς εἶνε ἀσυγκρίτως ἀνώτερος τῶν τῆς *eccl. privata* (ὅπερ θὰ ἠδύνατο νὰ ὀφείλῃται εἰς ἀπλὴν σύμπτωσιν), ἀλλὰ κυρίως, διότι ὁ συντάκτης τῆς τελευταίας ὑπέπεσεν ἐξ ἀπροσεξίας εἰς λάθος, μαρτυροῦν τὴν μεταγενεστέραν ἐπεξεργασίαν του· ἐπιλαθόμενος δηλ. οὗτος, ὅτι ἡ λύσις τοῦ γάμου διαλαμβάνεται ἐν τῷ νέῳ 3^ῳ τίτλῳ τῆς παραλλαγῆς του, ἀφῆκεν ἐν τῇ ἐπικεφαλίδι τοῦ 2^{ου} τίτλου τὰς λέξεις: «... καὶ λύσεως αὐτοῦ».

¹ Πρβλ. Zachariae, Ὁ πρόχ. νόμος XLVIII ἐπ., *Collectio*, 5.

² Ὁ πρόχ. νόμος, LIII.

³ JGR. IV, 4.

⁴ *Collectio* σ. 5.

⁵ Ἄλλ', ὡς παρατηρεῖ ὀρθῶς ὁ Spulber (ἐνθ' ἄν. 95), δὲν ἦτο τοῦτο ἀπαραίτητον.

⁶ Παρισ. 1751, Κρυπτ. V. 60, Βατ. 1168, διότι τὰ ἔτερα δύο στεροῦνται τοῦ προοιμίου.

Δ'

Ὡς γνωστόν, ἡ Ἐκλογή, καίπερ καταργηθεῖσα διὰ τοῦ προχείρου νόμου¹ ἐξηκολούθησε χρησιμοποιοιμένη οὐ μόνον κατὰ τὴν σύνταξιν τῶν διαφόρων ἰδιωτικῶν ἐγχειριδίων τῶν ἐπομένων αἰώνων, ἀλλὰ καὶ αὐτοτελῶς ὡς τοιαύτη (ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν σφζομένων χειρογράφων ταύτης, ὧν τὸ ἀρχαιότερον εἶναι μόλις τοῦ Ι' αἰῶνος). Ἡ τοιαύτη διάδοσις καθίστησιν ἔτι μᾶλλον ἀνεξήγητον τὸ γεγονός, ὅτι οἱ μεταγενέστεροι δὲν φαίνονται ἔχοντες σαφῆ ἰδέαν, ὅτι ἡ Ἐκλογή εἶναι ἔργον τῶν Ἰσαύρων. Π.χ. ὁ συντάκτης τῆς Ἐπιτομῆς τῶν νόμων (920) ἀναγράφων ὡς πηγὴν τὴν «ἐκλογὴν τοῦ ἐγχειριδίου», ὑπονοεῖ προφανῶς τὸν πρόχειρον νόμον, ὁ δὲ συντάκτης τῆς *ecloga ad prochl. mutata* (περὶ τὸ 1120), ἀναφέρων μεταξὺ τῶν πηγῶν τοῦ ἐγχειριδίου τοῦ «νόμον λέοντος καὶ κωνσταντίνου», ὑπονοεῖ πιθανώτατα δι' αὐτοῦ ἐπίσης τὸν πρόχειρον νόμον, πάντως δ' οὐχὶ τὴν Ἐκλογὴν. Περὶ παρομοίου λάθους τοῦ Μαλαξοῦ ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω (B').

Ἐκτὸς ὅμως τούτου, πάντες ἀνεξαιρέτως οἱ περὶ τὴν ἱστορίαν τῆς νομοθεσίας ἀσχοληθέντες βυζαντινοὶ, παραλείπουσι νὰ μνημονεύσωσι τῆς Ἐκλογῆς, μεταπηδῶντες ἐκ τῆς Ἰουστινιανείου νομοθεσίας ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν τῆς μακεδονικῆς δυναστείας². Ἐπομένως δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι ἐπέτυχεν ὁ Λέων ὁ Σοφός, καταδικάσας τὴν νομοθεσίαν τῶν Ἰσαύρων εἰς «εἰς τὸν ἔπειτα χρόνον διηνεκῆ ἀφωνίαν»³.

Ε'

Τὸ ζήτημα τῆς χρονολογίας τῆς Ἐκλογῆς νομίζω ὅτι ἔλυσα ὀριστικῶς διὰ τῆς μελέτης μου: *Das Promulgationsjahr der isaurischen Ekloge*⁴, ἐν ἧ δὲν ἠροκέσθη ν' ἀποδείξω ἐκ τοῦ περιεχομένου τῆς Ἐκλογῆς, ὅτι αὕτη συνετάχθη τῷ 726, ὅπερ ἔτος συμπίπτει πρὸς τὴν θ' Ἰνδικτιῶνα, πρὸς δὲ ὅτι

¹ Ο Spulber, Ἐνθ' ἀνωτ. 94, προφανῶς παρανοῶν τὴν φράσιν «ἀποτρόπαιος γέγονε» τοῦ προοιμίου (§2) τοῦ Προχ. νόμου, φρονεῖ ὅτι οἱ Μακεδόνες αὐτοκράτορες διατείνονται αὐτόθι, ὅτι ἡ Ἐκλογή εἶχε καταργηθῆ καὶ πρὸ αὐτῶν ἐν μέρει. Ο Μοrtr e u i l (I, 371) εἶνε ἤτιον κατηγορηματικός, καίτοι παρερμηνεύει καὶ οὗτος τὴν φράσιν (a été rejété). Ο Ζachar i a e (ὁ πρόχ. νόμος, 9), μεταφράζων *repudiatu est*, ὀρθῶς ἠρμήνευσε, διότι τὸ *repudiu* σημαίνει καὶ «ἀποστρέφω».

² Οὕτως ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς Ἐπιτομῆς τῶν νόμων (*Zachar i a e*, JGR. II. 280 ἐπ.), ἐν τῷ προοιμίῳ τοῦ Νομικοῦ ποιήματος τοῦ Ἀτταλειώτου (ἐν Θέμιδι Σγούτα 8, 55) ἐν τῇ προθεωρίᾳ τοῦ Συντάγματος Ματθαίου τοῦ Βλαστάρεως (Ράλλη-Ποτλῆ, 6, 30) ἐν τῇ Ἐξηγήσει τοῦ Βαλασαμῶνος τοῦ Συντάγματος τοῦ Φωτίου (Ράλλη-Ποτλῆ, 1, 32), ἐν τῇ Συνόψει τῶν Νόμων τοῦ Μιχαήλ Ψελλοῦ, ἐν τῇ Ἐξαβίβλῳ τοῦ Ἀρμενοπούλου (1.1.7), ἐν τῷ περὶ Ὑποβόλου πονήματι Εὐσταθίου μαγίστρου τοῦ ρωμαίου (*Zachar i a e*, *Geschichte*, 96 σημ. 254) κλπ.

³ Νεαρά 2, ἐν τέλει.

⁴ Ἐν B. Z. 24 (1923-4) 346-358.

ἦτο ἀδύνατον νὰ συνετάχθῃ αὕτη κατὰ τὰ τέλη τῆς συμβασιλείας Λέοντος καὶ Κωνσταντίνου (739 ἢ 740), ὡς ἦτο κοινῶς παραδεδεγμένον, ἀλλ' ἀντέκρουσα καὶ τὴν γνώμην, ὅτι ἡ σχέσις τῶν ἰνδικτιῶνων πρὸς τὴν ἀπὸ κτίσεως κόσμου χρονολογίαν μετερρυθμίσθη ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ἀκριβῶς τῶν Ἰσαύρων, ἐπαρκῶς ἀποδείξας, ὅτι ἡ χρονολογικὴ αὕτη ἀνωμαλία βασίζεται ἐπὶ σφαλμάτων τοῦ χρονογράφου Θεοφάνους.

Συνομολογῶ μετὰ τοῦ G. Ostrogorsky¹, ὅτι τὸ ζήτημα τῶν χρονολογικῶν σφαλμάτων τοῦ Θεοφάνους εἶνε ὅλως ἄσχετον πρὸς τὸ ζήτημα τῆς χρονολογίας τῆς Ἐκλογῆς. Ἄλλ' ἐφ' ὅσον οἱ πρὸ ἐμοῦ ἀσχοληθέντες ἐπὶ τοῦ ζητήματος συνέδεσαν τὰ δύο ταῦτα ζητήματα, δὲν ἠδυνάμην νὰ παραλείψω τὴν ἐξέτασιν ἀμφοτέρων. Ἐν πάσῃ περιπτώσει τὸ ζήτημα τῶν χρονολογικῶν σφαλμάτων τοῦ Θεοφάνους ἐλύθη, φρονῶ, ὀριστικῶς πλέον, διὰ τῆς εἰρημένης μελέτης τοῦ Ostrogorsky, ἀποδειχθέντων ὑπ' αὐτοῦ τελειῶς ἀνυποστάτων τῶν ἰσχυρισμῶν τοῦ Bury² καὶ τοῦ Hubert³, ὅτι Λέων ὁ Ἰσαυρος, διὰ φορολογικοὺς λόγους, ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ ἔτει (726) ὑπελόγησε δύο ἰνδικτιῶνας⁴. Συνεπῶς, σχετικῶς πρὸς τὴν χρονολογίαν τῆς Ἐκλογῆς, ἀποδειχθέντος πλέον, ὅτι, μὴ μεταβληθείσης ἐπὶ τῶν Ἰσαύρων τῆς σχέσεως τῶν ἰνδικτιῶνων πρὸς τὴν χρονολογίαν ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ὁ ἐν ἅπασιν τοῖς χειρογράφοις ἀπαρεγκλίτως ἀπαντῶμενος μὴν Μάρτιος τῆς θ' ἰνδικτιῶνος ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὰ ἔτη 6234 (= 1 Σεπτ. 725 μέχρι 31 Αὐγ. 726) ἢ 6249 (= 1 Σεπτ. 740 μέχρι 31 Αὐγ. 741) τῆς συμβασιλείας Λέοντος τοῦ Γ' καὶ Κωνσταντίνου τοῦ Ε', δηλ. ὁ μὴν Μάρτιος τῆς θ' ἰνδικτιῶνος δὲν δύναται νὰ εἶνε (ἐντὸς τῆς περιόδου ταύτης) εἰ μὴ ἢ ὁ τοῦ 726 ἢ ὁ τοῦ 741. Ἄλλ' ἀνεξαορτήτως τοῦ ὅτι τὴν μὲν χρονολογίαν 6249 οὐδὲν ἀπολύτως τῶν σφζομένων χειρογράφων τῆς Ἐκλογῆς ἀναγράφει, ἐν ᾧ ἡ χρονολογία 6234 (= 726) ἀναφέρεται εἰς ἐν τοῦλάχιστον τῶν σφζομένων χειρογράφων⁵, λόγοι ἀντλούμενοι ἐξ αὐτοῦ τοῦ περιεχομένου τῆς ἐκλογῆς πείθουσιν, ὅτι αὕτη ἀσφαλῶς συνετάχθη κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας Λέοντος τοῦ Γ' καὶ οὐχὶ ὀλίγους μόλις μῆνας πρὸ τοῦ θανάτου του⁶, ἐπελθόντος κατὰ μῆνα Ἰούνιον 741⁷. Σήμερον δὲν θὰ εἶχον νὰ προσθέσω ἐπιχειρημά τι εἰς ὅσα ἄλλοτε ἔγραψα ὑπὲρ τῆς γνώμης μου.

¹ Die Chronologie d. Theophanes im 7. u. 8. Jahrh., ἐν Byz. neugr. Jahrb. 7 (1928-9) 5 σημ. 2.

² A history of the Later Roman empire from Arcadius to Irene (London 1899) 422 ἐπ. 426.

³ Ἐν B. Z. 6. (1897) 493 ἐπ.

⁴ Πρβλ. καὶ Spulber, Ἐνθ' ἄνωτ. 83 ὑποσ. 2.

⁵ Πρβλ. ἀνωτέρω μνημονευομένην μελέτην μου, 347 σημ. 1.

⁶ Ὅρα τοὺς λόγους τούτους ἐν τῇ ἀνωτ. μελέτῃ μου, ἐνθ' ἄνωτ. 354 ἐπ.

⁷ Πρβλ. Ostrogorsky, Ἐνθ' ἄνωτ. 34 ἐπ.

Νομίζω ὅτι αὕτη ἐπεκράτησεν ἤδη πλὴν τῶν εἰδικώτερον ἀσχοληθέντων ἐπὶ τοῦ ζητήματος Spulber¹ καὶ Ostrogorsky², ἀπεδέχθησαν τὸ ἔτος 726 ἐπίσης οἱ Κ. Τριανταφυλλόπουλος³, Α. Albertoni⁴, Γρ. Κασσιμάτης⁵, Κ. Τσάτσος⁶, Κ. Γεωργόπουλος⁷ καὶ οἱ Ἰ. καὶ Π. Ζέπος⁸. Διστακτικοὶ εἶνε: ὁ Α. Vasiliev⁹, ὁ Collinet¹⁰ καὶ ὁ Γ. Μαριδάκης¹¹. Ἰδιαιτέρως λυποῦμαι, ὅτι ὁ F. Dölger¹² δὲν θεωρεῖ πειστικὰ τὰ ἐπιχειρήματά μου βασιζόμενος ἐπὶ τοῦ Hubert καὶ τῆς παραδόσεως¹³.

Ἄλλ' αἱ μὲν θεωρίαι τοῦ Hubert, κατέρρευσαν πλέον σήμερον μετὰ τὴν ἄνω μνημονευθεῖσαν μελέτην τοῦ Ostrogorsky, ψέγοντος τὸν Dölger¹⁴ διὰ τὴν ἐν προκειμένῳ προσήλωσίν του εἰς τὸν Hubert, ὡς πρὸς δὲ τὴν παράδοσιν (Überlieferung), ὁμολογῶ, ὅτι δὲν ἀντιλαμβάνομαι τί ἀκριβῶς ἔννοεῖ ὁ Dölger.

Τέλος οἱ Freshfield¹⁵ καὶ Dinon Arion¹⁶ φαίνονται ἀγνοοῦντες τὴν ὑπαρξιν κἄν ζητήματος χρονολογίας τῆς Ἐκλογῆς.

¹ Ἐνθ' ἄνωτ. 83.

² Ἐνθ' ἄνωτ. 7, ὑποσ.

³ Ἐν τῇ Ἑλλην. Ἐγκυκλοπαιδείᾳ 7, 915 α'.

⁴ Per una esposizione del dir. bizantino (1927), 49.

⁵ Les intérêts dans la leg. de Justinien (Paris 1931) 110.

⁶ Εἰσηγήσεις ἀστ. Δικ. (1933) 36.

⁷ Ἡ ποινὴ τῆς μαστιγώσεως (1933) 22.

⁸ Ἐν JGR II, σ. VII. πρβλ. καὶ Π. Ζέπου, ἐν Ἑλλην. Ἐγκυκλ. 13, 206 γ'.

⁹ Ἱστορία τῆς βυζαντ. αυτοκρατορίας (ρωσ.) τῆς ἀγγλικῆς μεταφρ. ὑπὸ J. Ragozin (1928) 1. 295.

¹⁰ Ἐν Mélanges Diehl, 1. 49.

¹¹ Ἐν Ἐγκ. Λεξικῶ Ἐλευθερουδάκη, 3, 624 β'.

¹² Regesten d. Kaiserurkunden d. oströmischen Reichs von 565 - 1453, 1 N° 304.

¹³ «Was Ginis, B. Z. 24 (1923) 344 ff. zugunsten eines Ansatzes 726 bringt, ist gegenüber den Ausführungen Huberts und in Anbetracht der Überlieferung nicht überzeugend». Ἐπὶ τῆς γνώμης τοῦ Dölger στηρίζεται καὶ ὁ G. Ferrari (ἐν τῇ Encicl. italiana di scienze, lettere ed arti, 7, 144 β'): Quanto sostiene Ginis a favore di un precedente disegno legislativo da attribuirsi al 726, non pare convincente (Dölger, Regest. 1, 304).

¹⁴ Ἐνθ' ἄνωτ. 7, ὑποσημ.

¹⁵ A manual of Roman Law. The Ecloga κλπ. (Cambridge, 1926) οὗτος τυχαίως ὄλως δέχεται τὸ ἔτος 726, ἐπειδὴ συνέπεσε νὰ ἔχη πρὸ αὐτοῦ τὴν ἐκδοσιν τῆς Ἐκλογῆς ὑπὸ Μομφερράτου (ἐκδόσαντος ταύτην ἐκ τοῦ μοναδικοῦ χειρογράφου τοῦ ἔχοντος τὴν χρονολογίαν ταύτην).

¹⁶ Le νόμος γεωργικὸς et le régime de la terre dans l'ancien droit roumain (Paris, 1929) 8 ἐπ.

Γ'

Θὰ ἦτο εὐκτέον νὰ μελετηθῆ τὸ ὑπ' ἀριθ. 78 χειρόγραφον τῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων¹ τοῦ ΙΕ' αἰῶνος, περιέχον (φ. 3^α - 51^α) ἐγχειρίδιον τοῦ βυζ. δικαίου, ἀποτελούμενον ἐκ 18 τίτλων, ἄνευ προοιμίου. Ἐνεκεν ἀκρωτηριασμοῦ τοῦ χειρογράφου, ἐλλείπουσιν οἱ τίτλοι VI, VII, VIII, XIV, καὶ XV. Ἐκ τῶν σωζομένων τμημάτων καὶ ἐκ τῆς περιγραφῆς τῶν τίτλων, φαίνεται, ὅτι οἱ μὲν τίτλοι I - V ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ προχείρου νόμου, οἱ δὲ τίτλοι IX, XI, XII, XVI, XVII καὶ XVIII ἐκ τῆς Ἐκλογῆς, ἀντιστοιχοῦντες πρὸς τοὺς τίτλους IX, XII, XIII, XVI, XVII, καὶ XVIII αὐτῆς.

Ζ'

Ἐν τῷ κώδικι Βιέννης jur. gr. 3, περιέχοντι (φ. 6 - 20) τμήματα τῆς *ecloga privata aucta*, ἀπαντιᾷ δὲ, ὡς παραπομπὴ εἰς τὴν πηγὴν, ἢ φράσις «ἐκ τοῦ β' ἐκλογαδίου»². Ὅτι ἡ Ἐκλογὴ ἀποκαλεῖται ὑποκοριστικῶς ἐκλογαδίον, ἐξηγεῖται ἴσως ἐκ τῆς συντομίας τῆς. Ἀλλὰ διατὶ β'; Ἐκ τῶν ἀριθμῶν τῶν τίτλων παραπομπῆς (Σ' καὶ η') ἀποκλείεται ἡ ὑπόθεσις, ὅτι ἔννοεῖ τὴν *ecloga privata*, διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ παρέπεμπεν εἰς τοὺς τίτλους ζ' καὶ ι'. Ὑποθέτω, ὅτι πρόκειται μᾶλλον περὶ κακῆς ἀναγνώσεως, τὸ δὲ β' δὲν εἶναι ἀριθμητικὸν (ὁπότε θὰ ἐγράφετο β̄) ἀλλ' ἡ συντεταγμένη λέξις βι[βλίον], σύντμησις ἄλλως τε συνηθεστάτη, ἀπαντῶσα καὶ ἐν τῷ ἰδίῳ κώδικι.

Η'

Ἐν περιπτώσει συνάψεως ἀγράφου γάμου, ὅτε δὲν ὑπάρχει προῖξ, εἰδικῶς ὁρίζει ἡ Ἐκλογὴ (II. 9), ὅτι, προτελευτῶντος τοῦ ἀνδρὸς ἄνευ τέκνων, λαμβάνει ἡ γυνὴ ἐξ ἀδιαθέτου, λόγῳ κάσου ἐξ ἀπαιδίας τὸ $\frac{1}{4}$ τῆς περιουσίας τοῦ ἀνδρὸς, ἐφ' ὅσον ἡ περιουσία αὕτη δὲν ὑπερβαίνει τὰς 10 λίτρας· ἀλλὰ κἂν ὑπερβαῖν ἡ περιουσία τοῦ ἀνδρὸς τὰς 10 λίτρας, πάλιν ἡ γυνὴ, οὐδὲν ἐπὶ πλεόν (τοῦ $\frac{1}{4}$ τῶν 10 λιτρῶν) λαμβάνει³. Καίτοι τὸ κείμενον εἶνε σαφές, ἡ *ecloga privata aucta* (II. 9) καὶ ἡ *ecloga ad procliron mutata* (II 17) ὁρίζουσιν ἔτι σαφέστερον τοῦτο. Ἐν τούτοις ὁ Zachariae⁴ παρενόησε προφανῶς τὸ χωρίον τοῦτο, διδάσκων ὅτι τὸ $\frac{1}{4}$ δὲν δύναται νὰ ὑπερ-

¹ Πρβλ. Σ. Λάμπρου, Ἐνθ' ἄνωτ. 2, 9 ἐπ.

² Πρβλ. Witte, ἐν Rhein. Mus. f. Jurispr. 3 (1829) 42 σημ. 78 καὶ Zachariae, JGR. IV. 3 ἐπ.

³ «... κομίζεσθαι τὴν γυναῖκα ἐκ τῆς ἀνδρῶς ὑποστάσεως ὑπὲρ ἐξ ἀπαιδίας κάσου τέταρτον μέρος κατὰ τὴν εὐπορίαν τοῦ ἀνδρὸς ἕως λιτρῶν ἰ. εἰ δὲ καὶ ἐπάνω τῶν ἰ λιτρῶν εὐπορεῖ ὁ ἀνὴρ, μὴ ἔχειν αὐτὴν ἀδειαν ἕτερόν τι κομίζεσθαι...».

⁴ Geschichte, 91 σημ. 234.

βαίνῃ τὰς 10 λίτρας, ἐκλαβὼν ὅτι τὸ «ἕως λιτρῶν ἰ» εἶναι ἀντικείμενον τοῦ «κομίζεσθαι», ἐνῶ ἐκ τῆς συνεχείας («εἰ δὲ καὶ ἐπάνω τῶν ἰ λιτρῶν εὐπορεῖ ὁ ἀνήρ») φαίνεται, ὅτι τὸ «ἕως λιτρῶν ἰ» ἀποτελεῖ τμήμα τῆς φράσεως «κατὰ τὴν εὐπορίαν τοῦ ἀνδρός». Ὡς δὲ νὰ μὴ ἔφθανεν ἡ ὑπὸ τοῦ Zachariae αὔξησις τοῦ εἰς τὴν ἄπορον καὶ ἄτεκνον χήραν παρεχομένου ἀνωτάτου ὀρίου ἀπὸ 2¹/₂ λιτρῶν εἰς 10, ὁ Spulber¹ οὐ μόνον ὑποπίπτει εἰς τὴν αὐτὴν παρανόησιν, ἀλλὰ καὶ ἐπαυξάνει τὸ μερίδιόν της καὶ διὰ τοῦ κάσου ἕξ ἀπαιδίας, νομίζων, ἐσφαλμένως, ὅτι «ὑπὲρ ἕξ ἀπαιδίας κάσου» σημαίνει ἐπὶ πλέον τοῦ ἕξ ἀπαιδίας κάσου, ἐν ᾧ ἐν προκειμένῳ ἡ πρόθεσις ὑπὲρ, συντασσομένη μετὰ γενικῆς, σημαίνει ἕνεκα, πρὸς χάριν². Ὁ Spulber ἐπανερχόμενος³ ἐπὶ τοῦ ζητήματος, ὑπεραμύνεται τῆς γνώμης του, ἐπιμένων, ὅτι τὸ «ὑπὲρ κάσου» σημαίνει «ἐπὶ πλέον», φέρων δὲ πρὸς τούτοις τὸ ἐπιχείρημα ὅτι περὶ τῆς περιπτώσεως τοῦ ¹/₄ μόνον προέβλεψεν ἡ Ἐκλογὴ ἐν Π. 4.

Πρὸς ἐρμηνείαν τῆς τελευταίας διατάξεως, ἐπιτραπήτω μοι σύντομος ἀνασκόπησις τοῦ θεσμοῦ τῶν κάσων. Ἐπὶ τῆς πρὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐποχῆς ἐκράτει ἡ συνήθεια, ὅπως ἐν τῷ προικῶφ συμβολαίῳ ὀρίζονται διάφορα *lucra nuptialia* ὑπὲρ τοῦ ἐπιζῶντος τῶν συζύγων, διὰ τὴν περίπτωσιν τῆς λύσεως τοῦ γάμου θανάτῳ ἑνὸς τούτων, δι' ὧν συμφωνιῶν ἐκάμπτοντο αἱ αὐστηραὶ διατάξεις τοῦ νόμου. Ὅτι δὲ αἱ τοιαῦται συμφωνίαι ἦσαν συνήθεις, ἀποδεικνύεται ἕξ αὐτοῦ τούτου τοῦ θεσμοῦ τῆς προγαμιαίας δωρεᾶς, ὅστις ἄνευ ἰδιαίτερον συμφωνιῶν περὶ τῆς τύχης αὐτοῦ μετὰ τὴν λύσιν τοῦ γάμου θὰ ἦτο ἀκατανόητος, ἀφ' οὗ, κατὰ νόμον, πλὴν ἐλαχίστων περιπτώσεων, ἡ γυνή, ὑπὲρ ἧς ἐθεσπίσθη ἡ προγ. δωρεά, οὐδὲν ἀπολύτως ἐκ ταύτης ἐλάμβανε, τοῦ μὲν ἀνδρός, συνεστῶτος τοῦ γάμου, τῶν κληρονόμων δ' αὐτοῦ μετὰ τὸν θάνατόν της, ὄντων κυρίων καὶ ἐπικαρπωτῶν τῆς προγαμιαίας δωρεᾶς. Ἐν τοῖς γαμικοῖς τούτοις συμφώνοις, ἅτινα οἱ βυζαντινοὶ ἀπεκάλεσαν ἔνωρις κάσους, δύο κυρίως περιπτώσεις προεβλέποντο: α') γενικῶς ἡ περίπτωσις τοῦ θανάτου (ἀπὸ τελευτῆς κάσος) καὶ β') ἡ εἰδικὴ περίπτωσις τῆς λύσεως τοῦ γάμου θανάτῳ ἑνὸς τῶν συζύγων, ἄνευ τέκνων (κάσος ἕξ ἀπαιδίας). Πρῶτον βῆμα πρὸς ἀναγνώρισιν τῶν γαμικῶν τούτων συμφωνιῶν ὑπὸ τῆς νομοθεσίας ἀπετέλεσαν αἱ διατάξεις ἐκεῖναι τοῦ Ἰουστινιανοῦ, δι' ὧν δὲν καθιερώθη μὲν τὸ ὑποχρεωτικὸν τοῦ καθορισμοῦ τῶν ἀπὸ τελευτῆς καὶ ἕξ ἀπαιδίας κάσων, ἀλλ' ἐθεσπίσθη, ὅτι, ὡσάκις συμφωνῶνται τοιοῦτοι, ὁ μὲν ἀπὸ τελευτῆς κάσος δεόν νὰ ἐξιῶται πρὸς παιδὸς μοῖραν (Nov. 127. 3), ὁ δ' ἕξ ἀπαιδίας κάσος δεόν νὰ ὀρίζεται ὁ αὐτὸς δι' ἀμφοτέρους τοὺς συζύγους (Nov. 97. 1). Ἡ Ἐκλογὴ προχωρεῖ ἔτι πλέον, νομοθετοῦσα τὴν συν-

¹ Ἐνθ' ἀνωτ., σ. 19

² Προβλ. *ecloga privata aucta* II. 9: «ὀνόματι κάσου».

³ Ἐν Byz. *neugr. Jahrbücher*, 9 (1931-2) 212, ἀπαντῶν εἰς κριτικὴν μου, αὐτόθι 8 (1830-1) 192 ἔπ.

ήθειαν· δὲν ἀφίνει πλέον εἰς τὴν ἐλευθέραν βούλησιν τῶν συμβαλλομένων, ἐὰν θὰ προσθέσωσιν ἢ οὐ γαμικὰ κέρδη ἐν τῷ προικῶφ συμβολαίῳ, ἀλλὰ τὸν μὲν κάσον ἀπὸ τελευτῆς ὀρίζει εἰς παιδὸς μοῖραν (II. 7), πλὴν τῆς περιπτώσεως δευτερογαμίας τοῦ ἐπιζῶντος, ὅτε ἀπόλλυται ὁ κάσος οὗτος¹, τὸν δὲ κάσον ἐξ ἀπαιδίας θεωρεῖ ὑποχρεωτικὸν ὡς συστατικὸν στοιχείον τοῦ ἐγγράφου γάμου², ὀρίζει δὲ τὴν ποσότητα τοῦ κάσου τούτου εἰς τὸ $\frac{1}{4}$ τοῦ ἀθροίσματος προικὸς καὶ προγαμιαίας δωρεᾶς (II. 3. 4). Κυρίως ἡ Ἐκλογή κάσον ἐξ ἀπαιδίας προβλέπει μόνον ὑπὲρ τῆς γυναικὸς (II. 3), ὀρίζει ὅμως, ὅτι καὶ ὁ ἀνὴρ, ἐὰν προτελευτήσῃ ἢ γυνὴ ἄνευ τέκνων, κρατεῖ τὸ $\frac{1}{4}$ τῆς προικὸς καὶ τῆς προγ. δωρεᾶς «εἰς ἴδιον κέρδος»³. Ἐπομένως, ἀνεξαρτήτως τῆς λεκτικῆς διαφορᾶς, εἰς ταῦτὸ καταλήγομεν.

Ἐν περιπτώσει συνάψεως ἀγράφου γάμου, ὅτε δὲν ὑπῆρχε προίξ, ἦτο ἀνάγκη νὰ ὀρίσῃ ἡ Ἐκλογή, ἐὰν καὶ τί ἐλάμβανεν ἡ γυνὴ, ἀποβιούντος τοῦ ἀνδρός, ἄνευ τέκνων, μὴ προστατευομένων ὑπὸ τῆς διατάξεως II. 4. Ὁ κάσος τῆς ἀπαιδίας τῆς περιπτώσεως ταύτης διαφέρει τοῦ τοῦ ἐγγράφου γάμου (II. 4), πλὴν τοῦ τρόπου τοῦ ὑπολογισμοῦ⁴, καὶ κατὰ τοῦτο: ὅτι ἐπὶ μὲν τοῦ ἐγγράφου γάμου ὁ ἐξ ἀπαιδίας κάσος ἀποτελεῖ νόμιμον μοῖραν τῆς γυναικὸς, ἐν ᾧ ὁ ἐξ ἀπαιδίας κάσος τοῦ ἀγράφου γάμου ἰσχύει μόνον ἐπὶ τῆς ἐξ ἀδιαθέτου διαδοχῆς· προφανῶς ὅμως τὸ κενὸν τοῦτο τῆς ἰσαυρικῆς νομοθεσίας πληροῦται διὰ τῶν περὶ νομίμου μοίρας τῆς ἀπόρου καὶ ἀπροίκου χήρας διατάξεων τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Θ'

Ἀνασκευάζομεν τὰς κάτωθι ἀνακριβείας, ὀφειλομένας μᾶλλον εἰς μὴ καταβολὴν τῆς προσηκούσης προσοχῆς, ἅς ἀπηντήσαμεν παρὰ διαφόροις συγγραφεῦσι, σχετικὰς δὲ πάντοτε πρὸς τὴν Ἐκλογὴν:

1) Ἐκ τῆς δισταξέως V. 5 τῆς Ἐκλογῆς θὰ ἠδύνατό τις νὰ ὑποθέσῃ

¹ II. 5. 6. πρβλ. Κ. Πολυγένης, Περὶ προικὸς, 49. Ἀντιδοξεῖ ὁ Βορρῆς, Περὶ προγ. δωρεᾶς (Ἀθῆναι 1884) 52.

² II. 3. Περὶ τοῦ κάσου ἐξ ἀπαιδίας συνετάσσετο ἴδιον συμβόλαιον· πρβλ. Μομφερράτου, Περὶ προγ. δωρεᾶς, 69. Οὐκ ὀρθῶς ὁ Ρακτιβάν, (περὶ προικὸς, 341 ἐπ.), ἐκ τοῦ II. 4 τῆς Ἐκλογῆς συνάγει, ὅτι ὁ κάσος παρέχεται ἀδιακρίτως, εἴτε ἐνεγράφη εἴτε οὐ, διότι ῥητῶς ἐν II. 4 ἀναγράφεται «ἐπὶ πάσης τῆς ὡς εἴρηται ὁμολογηθείσης προικὸς». Συνεπῶς οὐδεμία χωρεῖ ἀμφιβολία περὶ τοῦ ὑποχρεωτικοῦ διὰ τὴν σύστασιν τοῦ ἐγγράφου γάμου τῆς συντάξεως τοῦ συμβολαίου περὶ τοῦ ὑπὲρ τῆς γυναικὸς κάσου ἐξ ἀπαιδίας.

³ II. 4. Ὄτω καὶ ὁ Πολυγένης, Ἐνθ' ἀνωτ. 44 καὶ ὁ Βορρῆς, Ἐνθ' ἀνωτ. 46. Ἀντιθέτως ὁ Καλλιγᾶς (Οἰκογ. 147) καὶ ὁ Μομφερράτος (Ἐνθ' ἀνωτ. 69 ἐπ.) φρονοῦσιν ὅτι ὁ ἐξ ἀπαιδίας κάσος ὑπάρχει μόνον ὑπὲρ τῆς γυναικὸς.

⁴ Ἐν τῇ περιπτώσει II. 4 ὁ κάσος ἀνέρχεται εἰς τὸ $\frac{1}{4}$ τοῦ προικοῦποβόλου καὶ οὐχὶ εἰς τὸ $\frac{1}{4}$ τῆς ἀνδρικῆς περιουσίας.

ὅτι ἀναγκαῖοι κληρονόμοι ἐκ τῶν κατιόντων¹ εἰσὶ μόνον τὰ τέκνα· εἰς τὸ συμπέρασμα δὲ τοῦτο κατέληξε καὶ ὁ Zachariae² ἐν τούτοις ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ πρὸς τὴν διάταξιν V. 7 σαφῶς συνάγεται, ὅτι καὶ οἱ ἔγγονοι εἰσὶν ἀναγκαῖοι κληρονόμοι. Σημειωτέον, ὅτι καὶ ἐπὶ τῆς ἕξ ἀδιαθέτου κληρονομίας εἰς τὴν α' τάξιν καλοῦνται τὰ τέκνα καὶ οἱ ἔγγονοι (VI. 1).

2) Ἡ *cl. privata aucta* (VII. 2) καὶ ἡ *cl. ad prochiron mutata* (VIII. 7) περιέχουσι τὴν περιεργον, ἴσως νορμανδικῆς καταγωγῆς, διάταξιν³, καθ' ἣν τὸ δικαίωμα τοῦ διαθέτειν περιορίζεται ποσοτικῶς εἰς τὸ ἥμισυ τῆς περιουσίας, ἐάν τις, μὴ ἔχων συγγενεῖς, καταλίπη τὴν περιουσίαν του εἰς ἔξωτικόν, τοῦ ἐτέρου ἡμίσεος περιερχομένου εἰς τὸ Δημόσιον. Ἐν προκειμένῳ ὁ Zachariae⁴ παρενόησεν ἑλαφρῶς τὴν διάταξιν ταύτην, γράφων: «wer nicht Verwandten sondern Fremden...», ἐν ᾧ τὸ κείμενον τῆς *cl. priv. aucta* (VII. 2) ἔχει: μὴ ὑπόντων αὐτῷ πρὸς διαδοχὴν συγγενῶν». Παρεμφερῶς καὶ ἡ *cl. ad proch. mutata*.

3) Ὁ K. Ρακτιβάν⁵ διαβλέπει ἐν τῇ διατάξει II. 8 τῆς Ἐκλογῆς, ἔνθα ἐπὶ ἀγράφου γάμου (καὶ συνεπῶς ἀπροίκου γυναικός) ὑποχρεοῦται ὁ λύων ἀναικίως τὸν γάμον ἀνὴρ εἰς καταβολὴν τοῦ 1/4 τῆς περιουσίας του, χαρακτηῖρα ποινῆς. Φρονῶ, ὅτι, ἀφ' οὗ οὐδ' ἐπὶ μοιχείας πᾶν τῆς γυναικός ἀναγνωρίζει ἡ Ἐκλογὴ (XVII. 27) ἀπώλειαν τῆς προίκος λόγῳ ποινῆς, πολλῶ ἤττον δέον νὰ δεχθῶμεν τοιοῦτον ποινικὸν χαρακτηῖρα ἐν II. 8, τῆς καταβολῆς τοῦ 1/4 τῆς περιουσίας τασσομένης προφανῶς πρὸς ἀνόρθωσιν τῆς ὕλικῆς ζημίας.

4) Ὁ A. Μομφερράτος⁶ ἐρμηνεύει τὴν διάταξιν II. 7 τῆς Ἐκλογῆς καὶ δὴ τὴν ὑπαναχώρησιν τοῦ ἐπιζῶντος τῶν γονέων ἀπὸ τῶν τέκνων, ὡς σημαίνουσαν τὴν ἐπιλογὴν τοῦ μοναχικοῦ βίου· ἔχω ἀμφιβολίας τινὰς ὡς πρὸς τὴν ὀρθότητα τῆς ἐρμηνείας ταύτης⁷, φρονῶν ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ χωρίου τούτου εἶναι γενικωτέρα⁸. Ἐν πάσῃ περιπτώσει παρερμηνεύει τελείως ὁ Μομ-

¹ Οἱ δ' ἀνιόντες; Ἡ Ἐκλογὴ πραγματεύεται περὶ τῆς νομ. μοίρας τῶν γονέων οὐχὶ ἐν τῷ οἰκίῳ (V) τίτλῳ, ἀλλ' ἐν τῷ περὶ χρηματίων τῶν ὑπεξουσίων (XVI). Καὶ εὐλόγως διερωτᾶται ὁ Zachariae (Geschichte, 173), ἐάν τοῦτο ὀφείλεται εἰς ἔλλειψιν τοῦ περισθεθέντος κειμένου τῆς Ἐκλογῆς, ἢ μὴ ἔχη ἡ παράλειψις βαθύτερα αἰτία. Ὁ K. Γριανταφυλλόπουλος (ὁ Φαλκίδιος νόμος, Ἀθ. 1912, 32) ἐκ τῆς διατάξεως V. 7 συνάγει ἀδιτάκτως ὅτι εἰς τοὺς γονεῖς δὲν ἐχορηγήθη κατ' ἀρχὴν δικαίωμα νομίμου μοίρας, πλὴν τῶν γονέων ὑπεξουσίων (XVI. 4).

² Geschichte, 172.

³ Zachariae, Geschichte, 149 σημ. 435.

⁴ Ἐνθ' ἀνωτέρω.

⁵ Περὶ προίκος, 239.

⁶ Κληρ. δίκαιον τῶν κληρικῶν καὶ μοναχῶν (Ἀθ. 1890) 110 ἐπ.

⁷ Περὶ κ. καὶ E. Νικολαΐδου, Περὶ τῆς μοναχικῆς ἀκτιμοσύνης (Ἀθήναι 1901) 70 σημ. 2.

⁸ Περὶ κ. *Cl. privata aucta* II. 7.

φερραῖτος¹ τὴν φράσιν τῆς Ἐκλογῆς (II 7): «... ἐπ' ἀδείας ἔχειν τὸ τοιοῦτο πρόσωπον μετὰ τῶν ἰδίων πραγμάτων ἐγκράτησιν καὶ ἐνὸς παιδὸς μοῖραν λαμβάνειν αὐτόν», ἰσχυριζόμενος, ὅτι τὰ τέκνα παρακρατοῦσι τὴν περιουσίαν τοῦ ὑπαναχωροῦντος γονέως, πλὴν ἐνὸς παιδὸς μοῖραν, ἐν ᾧ προφανῶς ὁ ὑπαναχωρῶν γονεὺς παραλαμβάνει μεθ' ἑαυτοῦ, πλὴν τῆς ἰδίας αὐτοῦ περιουσίας, καὶ παιδὸς μοῖραν ἐκ τῆς κληρονομίας τοῦ προαποβιώσαντος συζύγου.

5) Ὁ Ἰουστινιανὸς καθώρισε τὸ κατώτατον ὄριον ἡλικίας, καθ' ἣν ἐπιτρέπεται ὁ γάμος, εἰς τὸ 14^{ον} ἔτος συμπληρωμένον διὰ τὰ ἄρρενα καὶ τὸ 12^{ον} ἔτος συμπληρωμένον διὰ τὰ θήλεα². Ταῦτὰ ὄρια ἔθετο καὶ ἡ Ἐκλογὴ (II. 1), μετὰ μόνης τῆς λεκτικῆς διαφορᾶς, ὅτι, ἀντὶ νὰ ὀρίσῃ τὰ ἔτη 14 καὶ 12 συμπληρωμένα, ὥρισε τὸ ὄριον ἀπὸ τοῦ 15^{ου} καὶ 13^{ου} ἔτους, ὅπερ ταυτό. Συνεπῶς ἐσφαλμένως ὁ Zischmann³ φρονεῖ, ὅτι τὸ ὄριον τῆς πρὸς γάμον ἡλικίας ἐν τῇ Ἐκλογῇ εἶνε διάφορον τοῦ ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὀρισθέντος.

ΔΗΜ. ΓΚΙΝΗΣ

¹ Λυτόθι, 111.

² D. 23. 1. 9. C. 5. 60. 30.

³ Τὸ δίκαιον τοῦ γάμου, 1, 370.